

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

The devil is in the detail

Over Herodotus 3.31-32

de Jong, I.

DOI

[10.5117/LAM2019.1.005.DEJO](https://doi.org/10.5117/LAM2019.1.005.DEJO)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Lampas

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

de Jong, I. (2019). The devil is in the detail: Over Herodotus 3.31-32. *Lampas*, 52(1), 43-53. <https://doi.org/10.5117/LAM2019.1.005.DEJO>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

The devil is in the detail

Over Herodotus 3.31-32

IRENE DE JONG

Summary: The passage about Cambyses' murder of his sister who is also his wife (*Histories* 3.32.2) is used by way of example to discuss the possibilities and problems of a narratological commentary on the *Histories*. Particular attention is paid to the – often neglected – question of how to deal with the tension between the linearity of the text (which means that narratees may only hear about things at a later moment) and the duty of the commentator to inform her narratees at an early point.

Although his canvas is gigantic, Herodotus is essentially a miniaturist. It is at the level of the paragraph, the sentence or even in the choice of a single word that his subtlety is most apparent.

(Flory 1987: 153)

1 Inleiding: een narratologisch commentaar op Herodotus

In deze bijdrage wil ik aan de hand van een passage een idee geven van de principes en problemen van een narratologisch commentaar op Herodotus, zoals ik daar sinds enige jaren aan werk. Dit nieuwe commentaar volgt in grote lijnen de opzet van mijn *Narratological Commentary on the Odyssey*, maar met enkele belangrijke verschillen. Het basisidee van een narratologisch commentaar is dat je niet alle facetten van een tekst bespreekt maar alleen wat te maken heeft met de tekst als verhaal; geen *Gesamtkommentar* dus maar een specialistisch commentaar dat zich concentreert op zaken als de rol van de verteller, tijd en ruimte, en focalisatie, maar ook op de structuur van scènes en speeches.¹ Waar de lemmata van traditionele commentaren meestal een woord of zin zijn, werkt een narratologisch commentaar in principe met grotere eenheden (hele scènes, bij Homerus natuurlijk vaak de zogenaamde typische scènes zoals vertrek, maaltijd of offer). Maar ook een enkel woord

1 Een gedetailleerde bespreking van die principes is te vinden in De Jong (2002). Een typisch voorbeeld van een *Gesamtkommentar* is het zogenaamde Baseler Kommentar op de *Ilias* dat sinds ongeveer een decennium onder leiding van Joachim Latacz geschreven wordt, zie bijvoorbeeld Latacz, Nünlist en Stoevesandt (2000). Er is de laatste jaren veel nagedacht over het fenomeen 'commentaar'; zie Most (1999), Gibson en Kraus (2002), en Kraus en Stray (2016).

kan om aandacht vragen, bijvoorbeeld wanneer de in principe zich van commentaar onthoudende Homerische verteller ineens Andromache νηπίη (*Ilias* 22.445) of Odysseus δούστηνος (*Odyssee* 5.436) noemt. Het voordeel van een narratologisch commentaar is dat je de lange en complexe discussies over ontstaanswijze en historische achtergrond van een tekst links kan laten liggen en je als commentator helemaal kan richten op de fantastische vertelkunst van Homerus.

Zo'n focus is natuurlijk discutabel in het geval van een historiografische tekst als de *Historiën*. Maar daarin schuilt nu ook juist voor mij het aantrekkelijke van deze onderneming. Er zijn op zich heel goede literaire studies op Herodotus, die zich overigens wel concentreren op enkele beroemde episodes, met name het Croesus-verhaal, maar het zijn er niet heel veel. De meeste secundaire literatuur heeft toch uiteindelijk een (literair-)historische vraagstelling: hoe verhoudt wat Herodotus vertelt zich tot wat we nu denken dat echt gebeurd is of wat waren Herodotus' bronnen of modellen voor een bepaalde episode? In concreto, hoe kunnen we de slag bij Salamis reconstrueren aan de hand van Herodotus? En heeft Herodotus het verhaal over Helena's verblijf in Egypte (2.112-20) overgenomen uit Hesiodus of Hecataeus, of stamt het echt van Egyptische informanten zoals hij zelf zegt?

In mijn commentaar doe ik geen enkele uitspraak over dit soort historische vragen. Ik neem het verhaal zoals het verteld wordt en pas een totale 'suspension of disbelief' toe, behalve natuurlijk wanneer Herodotus *zelf* zegt dat hij een verhaal onwaarschijnlijk vindt. Het mag zo zijn dat Herodotus een droom of orakel verzonnen heeft, het mag zo zijn dat een orale traditie waar hij zich op baseert een droom of orakel verzonnen heeft, maar dat maakt voor mij niet uit. Waar het bij een narratologische analyse om gaat is om te kijken wat de functie van zo'n droom of orakel binnen het verhaal is.

Door deze focus op de tekst als verhaal en niet als historische bron waar we doorheen moeten kijken om bij de waarheid te komen heb ik de tijd om mij geheel en al te wijden aan de subtiliteiten van Herodotus' vertelkunst. Het interessante is namelijk dat Herodotus aan de ene kant, zoals narratologen dat noemen, een 'overt narrator' is, dat wil zeggen dat hij voortdurend naar voren treedt en reflecteert op zijn werk als historicus. Dit maakt zijn *Historiën* tot een ἱστορίας ἀπόδεξις: niet 'de publicatie van een geschiedwerk' maar 'de demonstratie van geschiedonderzoek', zoals Egbert Bakker terecht betoogd heeft.² Maar aan de andere kant is Herodotus een verteller die het van innuendo moet hebben, dus juist van het *niet* openlijk uitspreken van zaken maar het geven van hints die wij als lezers dan zelf moeten oppakken en zingeven. Ogenscheinlijk een gezellige verhalenverteller, een soort Geert Mak *avant la lettre*, hebben vrijwel al zijn details een narratieve betekenis.

Het zal duidelijk zijn dat ik niet de hele *Historiën* kan behandelen, dus ik

2 Bakker (2002).

heb een selectie gemaakt van centrale episodes (in totaal zo'n 300 pagina's in de *Oxford Classical Text*). Ook is de structuur van dit commentaar anders dan die van het commentaar op de *Odyssee*. Die tekst laat zich heel makkelijk in lemmata onderverdelen, die van groot naar klein gaan: een lemma over de eerste vier boeken van de *Odyssee*, dan over boek 1, dan over de godenvergadering (1.26-95), en dan over Zeus' speech (1.32-43). Het bleek al snel dat deze 'ui'-structuur voor Herodotus niet werkte; diens tekst laat zich niet zo makkelijk 'afpellen' in kleinere eenheden. Daarom heb ik er hier voor gekozen om te beginnen met een 'running commentary', dat wil zeggen, een lineaire analyse van wat er in een scène gebeurt en van de narratieve procedés die Herodotus toepast om zijn verhaal zo spannend en effectief mogelijk te vertellen. Materiaal dat overblijft of dat vanwege zijn omvang de gang van het betoog te veel zou onderbreken behandel ik daarna in aparte lemmata.

Hoog tijd om over te gaan op het proeven van de pudding. De passage die ik gekozen heb vertelt hoe de gekke Perzische koning Cambyses zijn eigen vrouw doodt, die ook zijn zuster is.

2 De context: de gekte van Cambyses

De passage van Cambyses' moord op zijn vrouw/zuster maakt deel uit van een hele serie van misdaden van Cambyses die door de verteller als een samenhangend pakket gepresenteerd wordt (3.27-38):³

- 27-29 Cambyses, being well-nigh mad, kills the Apis bull
- 30.1 *Cambyses, as the Egyptians say, immediately became truly mad being not mentally fit before. His first evil act consisted of killing his brother Smerdis:*
- 30.1-3 Cambyses' murder of Smerdis
- 31.1 *This was his first evil act. Secondly he killed his sister:*
- 31.2-32.3 Cambyses' murder of his sister**
- 33 *Such mad acts he committed against his next of kin, his madness being either due to his killing of Apis or to the Sacred disease from which he was suffering from his birth onwards.*
- 34.1 *His mad acts against other Persians were the following:*
- 34.1-36 Cambyses' murder of the son of his servant Prexaspes and of 12 Persian nobles and his aggression versus Croesus who warns him
- 37.1 *These were his mad acts against Persians and his allies.*
- 37.1-3 Cambyses opens coffins and mocks the image of Hephaestus
- 38.1 *It is clear to me that Cambyses was truly mad since only a madman derides customs and this is my proof:*
- 38.2-4 analepsis about how Greeks and Indians each value their own burial customs

3 Ik citeer hier de tekst van het commentaar (in wording) en dus in het Engels.

De vormgeving van Herodotus' verhaal is op zich al significant: hij structureert de individuele misdaden door het invoegen van vertellerscommentaar (cursief) dat steeds weer het woord 'gek' bevat en dat ook door het tellen een beschuldigende toon heeft: Cambyses' eerste misdaad, zijn tweede misdaad, etcetera.

De afloop van het Cambyses-verhaal is bekend: door het doden van zijn broer Smerdis verschaft hij twee Magiërs (waarvan er een ook Smerdis heet) de mogelijkheid om in Perzië een coup te plegen. Als Cambyses hier achter komt en op zijn paard springt om naar Perzië terug te keren, verwondt hij zich in zijn dijbeen, precies op de plek waar hij ooit de Apis-stier verwondde (een duidelijk voorbeeld van de *lex talionis* of het 'oog om oog'-principe). Hij sterft, maar niet voordat hij, weer genezen van zijn waanzin, op zijn doodsbed een lange en uiterst berouwvolle schuldbekentenis aflegt (3.61-66).

Tot zover het grotere kader van Cambyses' moord op zijn vrouw/zuster. Laten we nu eens nader naar deze passage gaan kijken.

3 Cambyses' moord op zijn vrouw/zuster

Het verhaal begint als volgt:

Als tweede vermoordde hij zijn zuster die hem naar Egypte gevolgd was, en met wie hij samenleefde als man en vrouw en die een zuster was geboren uit dezelfde ouders als hijzelf. En hij trouwde haar op de volgende manier (ὄδῃ); want (γάμ) eerder waren Perzen volstrekt niet gewoon met hun zusters samen te leven.

(Herodotus, *Historiën* 3.31.1)⁴

De eerste zin is een zogenaamde 'header', een korte aankondiging van wat gaat volgen: het verhaal van Cambyses' moord op zijn zuster. Dergelijke 'headers' vinden we veelvuldig in de *Historiën* en ze vervullen dezelfde functie als hoofdstuktitels in een gedrukt boek.

Deze 'header' bevat een paar belangrijke details. De vrouw die vermoord gaat worden heeft geen naam maar wordt het hele verhaal door consequent aangeduid als 'zijn zuster' of 'de vrouw/zijn vrouw'. Het ontbreken van een naam vinden we wel vaker; denk bijvoorbeeld aan de vrouw van Candaules, koningin en hoofdpersoon van het verhaal van 'Gyges en Candaules' (1.8-13). Deze manier van verwijzen naar dit personage is narratief effectief: het onderstreept, steeds maar weer, het misdadige van Cambyses' moord.

Het cruciale punt dat het object van Cambyses' moord zijn eigen vrouw/zuster was wordt nog versterkt doordat Herodotus in een analepsis of flash-back uitvoerig ingaat op hoe dat huwelijk tot stand gekomen was. Hij kondigt de analepsis aan door het gebruik van ὄδῃ, dat een korte pauze creëert en

4 Ik gebruik de *Oxford Classical Text* van Hude (1927³) en vertalingen zijn van mijzelf.

daardoor de nieuwsgierigheid van de *narratees* opwekt: hij trouwde haar op de volgende manier ... Op welke manier dan, vragen de *narratees* zich af.⁵ Ook de volgende γάρ-zin anticipeert (of misschien creëert hij die wel) een vraag van de *narratees*: hoe zat dat dan, was het dan normaal dat broer en zus met elkaar trouwen? Nee, dat was *niet* gewoon. Voordat er één schot gelost is, is Cambyses' huwelijk dus al in een kwaad daglicht gesteld, en het zal nog erger worden.

Ik wijs nog op een laatste detail in deze opening: Cambyses' vrouw en zuster is geboren uit dezelfde twee ouders als Cambyses. Dit gegeven is van groot belang. Immers, eerder had Herodotus verteld dat Cambyses' broer Smerdis (die hij vermoord heeft) van dezelfde ouders is als Cambyses (30.1). Dit betekent dus dat zijn vrouw/zuster ook de volle zuster van Smerdis is. Dit feit zal verderop in het verhaal een rol gaan spelen.

Het huwelijk was als volgt tot stand gekomen:

Cambyses werd verliefd op een van zijn zusters, en omdat hij haar wilde (βουλόμενος) trouwen, vroeg hij vervolgens, omdat hij wel begreep dat hij iets ongebruikelijks wilde (βουλόμενος) doen, de rechters die koninklijk genoemd worden of er een wet (νόμος) was die iemand die dat wilde (τὸν βουλόμενον) toestond om met zijn zuster als man en vrouw samen te leven. *De verteller onderbreekt zijn verhaal om te vertellen dat de koninklijke rechters de hoogste rechters van de Perzen zijn die de wetten van het land interpreteren. Deze informatie verschafte zijn Griekse narratees de benodigde achtergrondkennis maar zal later ook ironisch blijken. Hij hervat zijn verhaal met het resumptieve ὄν.* Toen Cambyses dat dus (ὄν) vroeg, gaven ze hem een antwoord dat zowel rechtvaardig als veilig was, door te zeggen dat ze geen wet konden vinden (ἐξευρίσκειν) die een broer toestaat zijn zuster te trouwen maar dat ze wel een andere wet gevonden hadden (ἐξευρηκέναι) die de koning van de Perzen toestaat te doen wat hij wil (βούληται). Op die manier braken ze niet uit angst voor Cambyses de wet maar vonden tegelijkertijd, opdat ze niet zelf eraan gingen doordat ze de wet handhaafden, een andere wet uit (παρεξέυρον) die meewerkte met degene die zusters wilde (τῷ θέλονται) kunnen trouwen.

(*Historiën* 3.31.2-5)

Dit is natuurlijk 'vintage' Herodotus: eerst prijst hij de Perzische koninklijke rechters de hemel in om vervolgens te laten zien hoe ze om het vege lijf te redden wel heel soepeltjes met het recht omgaan. Zo kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat hij door de variatie παρεξέυρον na eerder ἐξευρίσκειν, ἐξευρηκέναι suggereert dat de rechters de 'andere wet' zelf ter plekke verzinnen. Zelf claimen de rechters in hun indirecte rede tegenover Cambyses door het gebruik van het perfectum ἐξευρηκέναι dat deze andere wet er altijd geweest is. En in zekere zin is dat ook zo: alles wat de *narratees* tot nu toe over Cambyses gehoord hebben maakt duidelijk dat het zijn gewoonte is (en νόμος

5 Op de functie van dit soort spanning opwekkende prospectieve pronomina en adverbia is gewezen door Munson (1993).

kan, zoals bekend, zowel ‘wet’ als ‘gewoonte’ betekenen) om altijd ‘te doen wat hij wil’ (vergelijk vooral 3.16.1: βουλόμενος ποιῆσαι τὰ δὴ καὶ ἐποίησε).⁶

Ik wijs ook nog op de opbouw met βουλόμενος (bis), τὸν βουλόμενον, βούληται, en uiteindelijk τῷ θέλοντι. In de laatste zin (met τῷ θέλοντι) bevin-den we ons in het hoofd (de focalisatie) van de Perzische rechters: zij realiseren zich dat Cambyses niet zo maar iets wil (βούλομαι) maar er op uit is om zijn wil te verwezenlijken (ἐθέλω).⁷

Gesteund door de rechters trouwt Cambyses dus zijn eigen zuster, en even later nog een van zijn andere zusters. Na deze analepsis hervat de verteller zijn verhaal door te herhalen wat hij ook al in zijn header had gezegd:

Van die twee doodt (κτείνει) hij de jongste die hem naar Egypte was gevolgd.
Historiën 3.31.6, vergelijk 3.31.1)

De verteller gebruikt nu een praesens historicum, κτείνει, om zijn *narratees* na de analepsis over het huwelijk weer op het puntje van hun stoel te krijgen.

De verteller kondigt dan aan dat er twee versies van de dood van de zuster van Cambyses zijn, een van de Grieken en een van de Egyptenaren, die beiden in het vervolg als zogenaamde ‘reported narrators’ opgevoerd worden, dat wil zeggen dat hun verhalen in indirecte rede weergegeven worden. Beide narratieve verschijnselen, de ‘reported narrator’ en de alternatieve versies, zijn onderwerp van veel discussie geweest, meestal vanuit historisch opzicht. Hoe komt Herodotus aan deze (verschillende) bronnen? Lange tijd was de *communis opinio* dat Herodotus zich door het gebruik van ‘reported narrators’ zou distantieëren van hetgeen hij vertelt, maar Mathieu de Bakker heeft in zijn proefschrift laten zien dat dit zeker niet altijd het geval is. Vaak voert Herodotus juist ‘reported narrators’ in om zijn eigen verhaal te ondersteunen: het is niet alleen zijn verhaal maar iets wat door velen verteld wordt.⁸

Wat betreft het invoegen van alternatieve versies heeft Vivienne Gray be-toogd dat dit fenomeen vaak een retorische functie heeft: iets wordt niet één keer maar (vaak met maar minimale verschillen) twee keer verteld en wordt dus des te nadrukkelijker gepresenteerd.⁹ Als we deze twee inzichten samen-voegen, komen we voor onze passage over de moord van Cambyses op zijn zuster/vrouw uit op de volgende interpretatie: deze brute moord wordt niet één keer maar twee keer verteld en het waarheidsgehalte ervan wordt onder-bouwd door een collectief van informanten.

6 Niet veel later zal Otones in het befaamde ‘Constitutiedebat’ stellen dat alleenheersers altijd onge-straft kunnen ‘doen wat ze willen’ (3.80.3).

7 Ik baseer me voor deze interpretatie op de bespreking van βούλομαι en ἐθέλω in de studie van Rut-ger Allan over het Griekse medium (2003: 236-242), vooral 239: ἐθέλω impliceert ‘that the subject is in control and also has the intention of carrying out the event designated by the infinitive’. Ik dank Ezra laRoi voor deze verwijzing.

8 Zie De Bakker (2007: 160-178).

9 Gray (2003).

De versie van de Grieken luidt als volgt:

De Grieken zeggen dat Cambyses een leeuwenwelp samenbracht met een hondpup, dat hij en die (zojuist genoemde) vrouw toekeken, en dat toen de pup het onderspit dreigde te delven zijn broer (ἀδελφεόν) zich losrukte van zijn riem en hem bijstond, en dat zij, nu twee geworden, op die manier de welp overwonnen. En ze zeggen dat Cambyses zich verheugde bij de aanblik maar dat de vrouw die erbij zat huilde. En dat Cambyses toen hij dat zag haar vroeg waarom ze huilde, en dat zij zei dat zij bij het zien van de pup die zijn broer (τῷ ἀδελφεῷ) te hulp schoot (τιμωρήσαντα) moest huilen omdat ze moest denken aan Smerdis en zich realiseerde dat er niemand was die hem zou kunnen wreken (ὡς ἐκείνῳ οὐκ εἶη ὁ τιμωρήσων). (*Historiën* 3.32.1-2)

Deze passage bevat het ‘devilish detail’ van mijn titel. Het gaat om ἐκείνῳ in de laatste zin. Wie is ‘hem’? Als je de commentaren erop naslaat zijn er twee interpretaties: Abicht kiest voor Smerdis; Stein, How en Wells, Van Groningen en Asheri voor Cambyses. Abicht geeft geen argumentatie terwijl de anderen slechts verwijzen naar Cambyses’ eigen latere woorden, wanneer hij op zijn doodsbed een volledige bekentenis aflegt van de moord op zijn broer Smerdis. Hij realiseert zich dat hij door deze daad de weg heeft geopend voor de twee Magiërs om zich meester te maken van de troon en dat er ook niemand meer is die hem na zijn dood kan wreken:

Degene die het meest mij voor de schande die ik door toedoen van de Magiërs ondervonden heb had moeten wreken (τιμωρέειν), die man is gestorven op een goddeloze wijze, namelijk door toedoen van zijn eigen familieleden.
(*Historiën* 3.65.5)

Cambyses spreekt hier zelf over Smerdis als zijn wreker, met hetzelfde werkwoord τιμωρέειν dat we twee keer in het verhaal van Cambyses’ moord op zijn zuster vinden.

Volgens mij zijn *beide interpretaties* tegelijk mogelijk. Binnen de directe context van het verhaal van de dood van Cambyses’ zuster kan ἐκείνῳ alleen maar op *Smerdis* slaan: ἐκείνῳ vormt onderdeel van de indirecte rede van de vrouw van Cambyses, die sterft lang voordat de Magiërs de troon van Cambyses usurperen. Zij kan dus niet denken aan een wreker voor Cambyses, alleen aan een wreker voor Smerdis. En alleen het feit dat zijn zuster zegt dat er niemand is om Smerdis te wreken kan Cambyses zo boos maken dat hij haar doodt. Ten slotte is er de alternatieve versie van de Egyptenaren waar het nog duidelijker is dat de zuster Cambyses indirect aanklaagt vanwege de moord op zijn broer.

Dat tweede verhaal luidt dat de zuster tijdens een maaltijd bladeren van een krop sla plukt en dan Cambyses vraagt of hij meer van de krop sla met of zonder bladeren houdt. Hij zegt dat hij meer van de krop met de bladeren houdt en zij antwoordt: ‘Maar toch heb jij die geplukte krop sla nagebootst door

het huis van Cyrus leeg te plukken'. Hier is het onmiskenbaar dat de zuster naar Smerdis verwijst en de parallelle tussen de twee alternatieve versies suggereert dat ook in de eerste versie de zuster Cambyses aanklaagt en dus dat ἐκείνη Smerdis moet zijn.

We begrijpen nu ook waarom Herodotus aan het begin van de episode zo nadrukkelijk vermeldt dat de zuster/vrouw van Cambyses uit dezelfde ouders geboren is als Cambyses. Dat maakt hier tot volle zuster van Smerdis en verklaart haar aanklacht hier.

Tot zover de eerste, lokale lezing van ἐκείνη. Nu de tweede, die de meeste commentatoren aanhangen en die een grotere context vereist, en waarbij ἐκείνη op *Cambyses* slaat. Door het doden van zijn broer Smerdis verschaft Cambyses de Magiërs de mogelijkheid hem van de troon te stoten en berooft zichzelf van de man die hem had kunnen wreken, Smerdis, zoals hij zelf expliciet verzucht op zijn doodsbed. De commentatoren verwijzen alleen naar 3.65.5, maar er zijn denk ik nog twee argumenten die deze tweede interpretatie van ἐκείνη = Cambyses ondersteunen. Het leeuwenwelpje wordt door twee pups verslagen die broers zijn. De dieren kunnen staan voor de koning die door de twee coupplagende Magiërs (die broers zijn) verslagen wordt. Dan krijgt ook Cambyses' vreugde bij het zien van de scène tussen leeuw en honden zijn bij Herodotus typische omineuze ondertoon: lachen, zich verheugen en ander vormen van vreugde zijn vrijwel altijd een signaal voor de *narratees* dat de vreugde ooit zal omslaan in verdriet.¹⁰ 'There is no one in the *Histories* who laughs more [...] or with less reason than Cambyses', noteert Lateiner.¹¹ Cambyses lacht maar liefst vijf keer (3.29.1, 35.3, 37.2, 38.1, 38.2) en dat lachen is zowel een teken van zijn gekte als van zijn naderende ondergang. In onze passage verheugt Cambyses zich over een scène die feitelijk zijn eigen ondergang uitbeeldt.

Naar mijn smaak is ἐκείνη dus bewust ambigu en heeft twee referenties: de zuster bedoelt Smerdis, maar Herodotus' *narratees* kunnen ook aan Cambyses zelf denken. Toch doet zich hier wel een methodologische probleem voor dat vaker speelt bij commentaren en waar ik tot slot bij wil stilstaan.

4 Een methodologisch probleem: de voorkennis van de commentator

Voor de tweede interpretatie, waarbij ἐκείνη op Cambyses slaat, moeten we het verhaal van Cambyses al min of meer kennen en weten dat hij door twee Magiërs, die broers zijn, van zijn troon beroofd zal worden. Herodotus heeft dat op dit moment nog niet verteld. Ook de zo cruciale doodsbed-bekentenis van Cambyses volgt pas zo'n dertig capita later in 3.65. Strikt genomen kun-

¹⁰ Zie Avery (1979) en Lateiner (1977).

¹¹ Lateiner (1977: 177-178).

nen *narratees* die de *Historiën* voor het eerst lezen of horen dus pas in 3.65.5, als zij Cambyses' woorden ('Degene die het meest mij voor de schande die ik door toedoen van de Magiërs ondervonden heb had moeten wreken') horen, en *terugdenken* aan onze passage 3.32.2, begrijpen dat ἐκείνῳ ook op Cambyses kan slaan. Dergelijke retrospectieve herinterpretatie speelt overigens een rol in vrijwel alle narratieve of dramatische teksten. Lezers of kijkers passen voortdurend hun interpretatie aan op grond van nieuwe informatie die ze krijgen. In de praktijk zullen dergelijke nuances een lezer natuurlijk meestal pas duidelijk worden bij *herlezing* van de passage 3.31.2.

Het is dus, denk ik, niet onmogelijk om in 3.32.2 ἐκείνῳ met Cambyses te verbinden, maar het is goed je bewust te zijn van het feit dat dit voor *de narratees* feitelijk retrospectieve herinterpretatie is. Commentatoren die zonder blikken of blozen in hun lemma ad 3.32.2 'cf. 65.5' schrijven realiseren zich onvoldoende dat *zij* wel deze latere passage kennen, maar de *narratees* nog niet.

Hoe moet je als commentator met dit fenomeen omgaan? Moet je je kennis van wat volgt gebruiken om daarmee de *gebruiker* van het commentaar goed te kunnen laten inzien hoe het verhaal in elkaar steekt of moet je je op de positie van de *first-time narratee* stellen die nog niet alles doorziet? Ik heb zelf hierover ooit het volgende geschreven:

[another question is that of] users vs. narratees: on the one hand, one has to tailor the presentation of information to the needs of the users of the commentary, who must be informed about the full extent and complexity of, say, the topic of Nausicaa's marriage at an early stage and in one go; on the other hand, one must always remain aware of the fact that the narratees will acquire that same information only gradually, in the course of the linear development of the text. Quite often commentators confuse the perspectives of users and narratees, and employ their knowledge of what will follow later on in the text when interpreting an earlier passage.¹²

Iemand anders die zich het probleem ook gerealiseerd heeft is Rhiannon Ash in een in zijn algemeenheid zeer lezenswaardig stuk over historiografische commentaren op Tacitus:

I have assumed that it is a legitimate and desirable procedure to discuss in some detail future events in the historical narrative [...], thereby removing, or at least muting, the element of surprise for a user of the commentary who is also a first-time reader of the text. This technique of the collapsing of the natural progression of the narrative into a single moment of revelation does little service to the subtleties of Tacitus' historical method. Tacitus often relies on a reader retrospectively recalling a detail and reassessing information that at first encounter may have seemed uncontroversial. [...] Whether the assistance provided by a commentary

¹² De Jong (2002: 64). Van Erp Taalman Kip (1990) maakt hetzelfde punt in verband met de interpretatie van tragedies waar commentatoren ook vaak de lineariteit van de tekst uit het oog verliezen en hun eigen kennis van wat gaat volgen (maar wat de kijkers nog niet weten) gebruiken.

short-circuits the potential intellectual stimulation created by the author is an important question to be considered.¹³

Het probleem zien is nog niet hetzelfde als het probleem oplossen. Immers, het is een beetje omslachtig om voortdurend op te merken dat bepaalde door de commentator aangedragen informatie nog niet bekend is aan de *narratee*. Ik kies er daarom voor om in het algemeen als commentator een alwetend standpunt in te nemen en deze kennis in te zetten om mijn gebruiker een zo rijk mogelijke interpretatie te gunnen. Maar momenten waarop een verteller zijn *first-time narratee* bewust *niet* op de hoogte stelt van zaken, bijvoorbeeld wanneer hij een meerduidige droom of orakel *niet* uitlegt, noteer ik en bespreek het effect (wat ik natuurlijk weer alleen kan doen omdat ik zelf *wel* de precieze afloop ken ...).

In het specifieke geval van het ‘devilish detail’ van ἐκείνῳ heb ik het geprobeerd als volgt op te lossen:

The scene of the puppies and lion can be interpreted at two levels: it reminds Cambyses’ sister (who is also Smerdis’ sister) of the death of her brother and (somehow) knowing that his murderer was Cambyses she realizes that Smerdis will never be avenged by his brother (unlike the dog in the scene who is helped by his brother). Cambyses takes her words to be a veiled accusation against him and kills her. The narratees in retrospect can look at the scene differently: soon ‘the lion’ Cambyses will become the victim of a coup by two ‘dogs’ who are brothers, the Magians, and then his brother Smerdis will not be there to avenge him. This is exactly what Cambyses himself states in his deathbed confession: ‘he that above all should avenge (τιμωρέειν) for me the disgrace that I have suffered at the hands of the Magians’, i.e. Smerdis, is dead (65.3). Cambyses’ delight (ἠδυσθαι) at the sight of the animal fight already cues the narratees now that things may evolve differently, in view of the almost invariable ominous nature of joy in the Histories. The ambiguity of the animal fight explains why some commentators refer ἐκείνῳ in the sister’s (indirect) speech to Smerdis (Abicht), others to Cambyses (Stein, How-Wells, Asheri, Brown 1982: 398), while in fact it refers to both.

Tot zo ver een voorproefje van een narratologisch commentaar op Herodotus. Het is wat mij betreft een groot voorrecht om dag in dag uit met deze fantastische verteller bezig te zijn en ik hoop dat mijn inspanningen te zijner tijd de lectuur in de klas kunnen verrijken en de discussie over details stimuleren. Want kritische discussie van verhalen is precies wat ook Herodotus zelf voor ogen stond!¹⁴

13 Ash (2002: 290-291).

14 Zie voor dit punt het hoofdstuk over Herodotus in Elton Barkers boek *Entering the Agon. Dis-sent and authority in Homer, historiography and tragedy* (2009).

GLTC, Universiteit van Amsterdam
 Turfdragsterpad 9
 1012 XT Amsterdam
 I.J.F.deJong@uva.nl

Bibliografie

- Abicht, K. 1872². *Herodotos III-IV*, Leipzig.
- Allan, R.J. 2003. *The Middle Voice in Ancient Greek. A study in polysemy*, Amsterdam.
- Ash, R. 2002. 'Between Scylla and Charybdis? Historiographical commentaries on Latin historians', in R.K. Gibson en C.S. Kraus (eds), 269-294.
- Asheri, D., A. Lloyd en A. Corcella. 2007. *A Commentary on Herodotus Books I-IV*, Oxford.
- Avery, H.C. 1979. 'A Poetic Word in Herodotus', *Hermes* 107, 1-9.
- Bakker, E.J. 2002. 'The Making of History. Herodotus' HISTORIĒS APODEXIS', in E.J. Bakker, I.J.F. de Jong, en H. van Wees (eds), *Brill's Companion to Herodotus*, Leiden, 3-32.
- Bakker, M.P. de. 2007. *Speech and Authority in Herodotus' Histories*, dissertatie, Amsterdam.
- Barker, E. 2009. *Entering the Agon. Dissent and authority in Homer, historiography and tragedy*, Oxford.
- Erp Taalman Kip, A.M. van. 1990. *Reader and Spectator. Problems in the interpretation of Greek tragedy*, Amsterdam.
- Flory, S. 1987. *The Archaic Smile of Herodotus*, Detroit.
- Gibson, R.K. en C.S. Kraus (eds). 2002. *The Classical Commentary. Histories, practices, theory*, Leiden.
- Gray, V.J. 2003. 'Herodotus in Two Minds', in J. Davidson en A. Pomeroy (eds), *Theatres of Action. Papers for Chris Dearden*, Auckland, 43-62.
- Groningen, B.A. van. 1946. *Herodotus' Historiēn I-III*, Leiden.
- How, W.W. en J. Wells. 1928². *A Commentary on Herodotus, I-II*, Oxford.
- Hude, C. [1908] 1927³. *Herodoti Historiae, Libri I-IV*, Oxford.
- Jong, I.J.F. de. 2002. 'A Narratological Commentary on the Odyssey. Principles and problems', in R.K. Gibson en C.S. Kraus (eds), 49-66.
- Kraus, C.S. en C. Stray (eds). 2016. *Classical Commentaries. Explorations in a scholarly genre*, Oxford.
- Latacz, J., R. Nünlist en M. Stoevesandt. 2000. *Homers Ilias Gesamtkommentar I, Erster Gesang (A)*, München/Leipzig.
- Lateiner, D. 1977. 'No Laughing Matter. A literary tactic in Herodotus', *Transactions of the American Philological Association* 107, 173-282.
- Most, G.W. 1999. *Commentaries-Kommentare*, Göttingen.
- Munson, R.V. 1993. 'Herodotus' Use of Prospective Sentences and the Story of Rhampsinitus and the Thief in the Histories', *The American Journal of Philology* 114, 27-44.
- Stein, H. 1893-1902. *Herodotos, I-III*, Berlijn.